

OBLICZA NIEPOKORNOŚCI

MATERIAŁY z II i III EDYCJI
OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
(Kielce, 2-3 czerwca 2017 i 2 czerwca 2018)

Redakcja
Katarzyna Kumor, Wojciech Zarosa

Wydawnictwo
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
Kielce 2019

Recenzenci

prof. dr hab. Wiesław Caban, dr hab. Jerzy Gapys prof. UJK
dr hab. Lucyna Kostuch prof. UJK, dr hab. Mariusz Nowak prof. UJK,
dr hab. Beata Wojciechowska prof. UJK

Redakcja

Małgorzata Piątkowska

Korekta

Ludmiła Wiorek

Projekt okładki

Anna Domańska

Skład komputerowy

Józef Bąkowski

Copyright © by Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2019

ISBN 978-83-7133-768-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 5
tel. 41 349 72 65
fax 41 349 72 69
<http://www.ujk.edu.pl/wyd>
e-mail: wyd@ujk.edu.pl

ALINA ZAWADA
Uniwersytet Warszawski

Sześćdziesiątnicy – niepokorni Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej

Abstract. The Khrushchev Thaw in the Soviet Ukraine brought the birth of “the Sixtiers” movement. Its activity was initiated by young intelligentsia. They were calling for respecting the national identity of Ukrainians in the Soviet Union, opposing progressive Russification, protesting against illegal arrests of dissidents, calling for the restoration of the omitted literary achievements of the 1920s and 1930s. The symbolic end of the movement were arrests carried out at the beginning of the 1970s.

Keywords. Ukraine, the Soviet Union, opposition, dissidents, “the Sixtiers”.

Dysydentami w reżimach komunistycznych określa się osoby i grupy podejmujące działania opozycyjne wobec władz. Ich sprzeciw wyrażać się może m.in. poprzez druk zakazanych przez cenzurę książek, wydawanie nielegalnych czasopism (ros. *samizdat*), organizowanie zgromadzeń i publicznych protestów¹. Celem artykułu jest przedstawienie historii narodzin ruchu zwanego „sześćdziesiątnikami” oraz ukazanie jego wpływu na odrodzenie narodowe Ukraińców.

XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego, obradujący pod koniec lutego 1956 r., rozpoczął w Związku Sowieckim okres, który przeszedł do historii pod nazwą „odwilży” politycznej (od tytułu powieści Ilii Erenburga)². Cechował się on m.in. wypuszczeniem na wolność więźniów przebywających do tej pory w łagrach, zmniejszeniem nacisku ideologicznego państwa na świat nauki i kultury, ograniczeniem cenzury oraz możliwością wydawania nieskrępowanych ideologią socjalistyczną prac literackich i naukowych³. Nie oznaczało to jednak, że władza pozwoliła bezkarnie przekroczyć granicę zarezerwowaną dla niej, o czym przekonali się dysydenci, głównie intelektualiści, którzy uaktywnili się w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia.

¹ *Słownik dysydentów. Czołowe postaci ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956–1989*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 2007, s. 173.

² Powieść publikowana w latach 1954–1956 w piśmie „Nowy Mir” nosiła tytuł *Odwilż* i zawierała zawołaną krytykę stalinizmu.

³ V. Shlapentokh, *Soviet intellectuals and political power: the post-Stalin era*, New Jersey 1990, s. 106.

Od okresu, w którym działali, zaczerpnęli nazwę – sześćdziesiątnicy⁴. Grupy i organizacje powstałe w tym czasie stawiały sobie za cel przeciwdziałanie powrotowi kultu jednostki, respektowanie demokratycznych norm prawnych oraz poszanowanie swobody twórczej. Określano to powrotem do „norm leninowskich”⁵.

Wielki wpływ na wykrystalizowanie się tego pokolenia w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej (USRS) miała coraz silniejsza potrzeba używania języka ukraińskiego. Epokę Chruszczowa charakteryzowało pojawienie się w Związku Sowieckim klasycznych utworów światowej beletrystyki, jednak były one tłumaczone wyłącznie na język rosyjski. Utrudniało to dostęp do literatury ukraińskojęzycznym czytelnikom. Podobnie było z nauką w szkołach i na uniwersytetach, w których również wykładano po rosyjsku, rosyjskojęzyczna była dokumentacja techniczna w zakładach i fabrykach. Ten monopol językowy Ukraińcy zaczęli postrzegać jako pogwałcenie praw narodowych i człowieka. Publiczne wystąpienia w obronie języka, przeciw rusyfikacji i niszczeniu odrębności narodowej, uznać można za pierwsze przejawy działalności sześćdziesiątników w USRS⁶. Szczególnie głośno zostało to podniesione w trakcie Kongresu Kultury i Języka, zorganizowanego w Kijowie w 1963 r., podczas którego potępiono politykę ówczesnych władz⁷.

Kolejnym sygnałem dla młodych były wydarzenia z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w., kiedy to z łagrów powrócili więźniowie, którzy trafili tam w poprzednich dekadach, na Wołyń zaś i do Ukrainy Zachodniej – uczestnicy walk wyzwoleńczych, będący byłymi członkami Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Oni właśnie stali się źródłem informacji niejawnych, takich jak terror czasów stalinowskich, Wielki Głód na Ukrainie z lat 1932–1933 oraz represje z lat czterdziestych. Młodzież, usłyszawszy po raz pierwszy o tych wydarzeniach, zaczęła się domagać prawdy oraz pełnego i uczciwego wyjaśnienia przyczyn stalinowskiej polityki zagłady. Młodzi ludzie oczekiwali sprawiedliwego i surowego osądu stalinizmu, co oznaczałoby rehabilitację wszystkich Ukraińców, którzy stracili życie w wyniku niesprawiedliwych wyroków, oraz

⁴ Ukr. *шістдесятники*; nazwę ruchu spolszczono za: A. Chojnowski, J. J. Bruski, *Ukraina*, Warszawa 2006. Więcej na temat roli inteligencji w budowaniu ruchu w ZSRS zob.: I. Kochetkova, *The Myth of the Russian Intelligentsia*, New York 2010.

⁵ Szeroko problem ten opisano w zbiorze wywiadów z dysydentami ZSRS: *Wstyd było milczeć – świadectwa radzieckich dysydentów*, red. M. Radziwon, Kraków–Warszawa 2013.

⁶ I. Гель, *Виклик системі – український визвольний рух другої половини XX століття*, Львів 2013, s. 170.

⁷ В. Баран, *Україна після Сталіна. Нарис історії 1953–1985 рр.*, Львів 1992, s. 54; Ю. Курносів, *Інакомислення в Україні. 60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст.*, Київ 1994, s. 54.

przywrócenia im dobrego imienia⁸. Odkryli wówczas na nowo ukraińskich autorów, zwanych „rozstrzelanym odrodzeniem”. Ich twórczość została zakazana w latach trzydziestych XX w.⁹

W 1959 r. studenci Kijowskiego Instytutu Teatralnego i Konserwatorium zorganizowali grupę teatralną, którą działacze partyjni nakazali sformalizować. W ten sposób, pod egidą Miejskiego Komitetu Komsomołu, powstał w Kijowie Klub Młodzieży Twórczej¹⁰. Była to pierwsza tego typu organizacja w USRS. Od początku Klub składał się z kilku sekcji: muzycznej (w jej ramach powstał m.in. pierwszy na Ukrainie zespół jazzowy), teatralnej, filmowej, literackiej i plastycznej. Pierwszym jego liderem został student reżyserii Łeś Taniuk. Działalność Klubu nabrała rozmachu w 1962 r., kiedy dołączyła do niego grupa plastyków, a wśród nich Ałła Horska, Halyna Zubczenko, Ludmyła Semykina i Wiktor Zarecki. Od tego czasu coraz większą wagę zaczęli oni przywiązywać do kwestii kultury i języka ukraińskiego¹¹. Rozwijano badania ukrajinoznawcze, historyczne i literaturoznawcze. Poznawano utwory wybitnych literatów, zaliczane do kanonu literatury, które w zestawieniu z panującą estetyką socrealizmu, wносиły powiew świeżości¹². W latach 1962–1963 Klub zorganizował kilka wieczorów pamięci twórców ukraińskich. Do najgłośniejszych należały wydarzenia poświęcone Tarasowi Szewczenko¹³, Iwanowi France¹⁴, Łeśi Ukraince¹⁵ oraz Mykole Kuliszowi¹⁶. Odczytywano wówczas najważniejsze utwory poetyckie, okraszając je komentarzem – także odnoszącym się do współczesnej sytuacji politycznej i kulturalnej w USRS¹⁷.

Niezwykle ważną cezurą dla działalności Klubu Młodzieży Twórczej – symbolicznie oddzielającą czysto kulturalną aktywność od działalności społeczno-politycznej – było powołanie w jego ramach jesienią 1962 r. Społecznej Komisji do Spraw Zbadania Miejsc Masowych Straceń w Bykowni koło

⁸ I. Гель, *Виклик системи*, s. 172.

⁹ P. R. Magosci, *Historia Ukrainy. Ziemia i ludzie*, Kraków 2017, s. 901.

¹⁰ Г. Касьянов, *Незгодні. Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років*, Київ 1995.

¹¹ B. Berdychowska, O. Hnatiuk, *Bunt pokolenia. Rozmowy z intelektualistami ukraińskimi*, Lublin 2000, s. 10.

¹² E. Sawa-Czajka, *Rewolucja na Granicie – pierwszy krok ku niepodległości Ukrainy*, „Studia Społeczne” 2017, nr 17, s. 12.

¹³ Taras Szewczenko (1814–1861) – ukraiński poeta narodowy, etnograf, malarz, przedstawiciel romantyzmu, bohater narodowy Ukrainy.

¹⁴ Iwan Franko (1856–1916) – ukraiński poeta, pisarz, działacz społeczny i polityczny; wybitny przedstawiciel ukraińskiej myśli politycznej i literatury.

¹⁵ Łeśia Ukrainka (1871–1913) – ukraińska poetka, pisarka i krytyk literacki.

¹⁶ Mykoła Kulisz (1892–1937) – ukraiński pisarz, reżyser, dramaturg, dziennikarz, przedstawiciel „rozstrzelanego odrodzenia”.

¹⁷ I. Гель, *Виклик системи*, s. 190–192.

Kijowa, będącego miejscem kaźni z czasów stalinowskich. W skład Komisji weszli Łeś Taniuk, Ała Horska i Wasyl Symonenko¹⁸. Wynikiem jej działalności był memoriał do władz, w którym wnioskowano o wyjaśnienie sprawy oraz postawienie pomnika ofiar Bykowni¹⁹. Odpowiedzią na pismo było wstrzymanie publikacji utworów najpopularniejszego poety ukraińskiego lat sześćdziesiątych i jednocześnie członka Komisji, wspomnianego wcześniej Wasyla Symonenki. Został on także zatrzymany przez Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), a następnie pobity przez „nieznanych” sprawców, w wyniku czego wkrótce zmarł²⁰. Represje dotknęły również reżysera Łesia Taniuka, któremu zabroniono wystawienia w lwowskim teatrze spektaklu Mykoły Kulisza²¹. W 1963 r. Klub zorganizował ekspedycję po Ukrainie, a jej rezultatem był zbiorowy list wystosowany do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Ukrainy (KC KPU) z apelem o przeciwdziałanie dewastacji zabytków kultury ukraińskiej²². W tym czasie zmieniło się jego kierownictwo, rozpoczęły się też naciski ze strony władz, trwające nieprzerwanie do rozwiązania Klubu w 1964 r.

W maju 1964 r. w Publicznej Bibliotece Akademii Nauk USRS w Kijowie wybuchł pożar. Według oficjalnej wersji podpalaczem był rzekomo bibliotekarz Wiktor Pohrużański, który miał dokonać przestępstwa „z pobudek osobistych”. Nieoficjalnie mówiono, że czyn był zaplanowany przez KGB, a jego celem było zniszczenie dorobku ukraińskiej kultury. Spłonęły wówczas archiwa Ukraińskiej Centralnej Rady, rękopisy, starodruki, utwory literackie i historyczne, dorobek ukraińskiego folkloru. Według danych, bezpowrotnie przepadło około 600 000 woluminów²³. Sprawca został ujęty i skazany na karę 10 lat więzienia²⁴. Wydarzenie, jak też sama rozprawa, zostały opisane w wydanej nielegalnie pamfletcie *Wokół procesu Pohrużańskiego*²⁵, który był jednym z głośniejszych utworów lat sześćdziesiątych²⁶. Jego autorem, jak się okazało po latach, był pisarz Jewhen Swerstiuk.

¹⁸ Wasyl Symonenko (1935–1964) – ukraiński poeta, dziennikarz, działacz ukraińskiego ruchu oporu, autor osobistych i patriotycznych liryków skierowanych przeciw totalitaryzmowi.

¹⁹ В. Баран, *Україна*, s. 47–48.

²⁰ В. Бердичowska, О. Hnatiuk, *Bunt pokolenia*, s. 10.

²¹ E. Sawa-Czajka, *Rewolucja*, s. 12.

²² В. Бердичowska, О. Hnatiuk, *Bunt pokolenia*, s. 11.

²³ В. Баран, *Україна*, s. 56.

²⁴ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2009, s. 364.

²⁵ Є. Свєрстюк, *З приводу процесу над Погружальським*, „Сучасність” R. 5, 1965, cz. 2, s. 78–84.

²⁶ Свєрстюк Євген Олександрович, w: *Дисидентський рух в Україні – віртуальний музей*, <http://archive.khpg.org/index.php?id=1113995148> (dostęp: 30.04.2018).

Pojawienie się grupy społecznej, która w żaden sposób nie odpowiadała obowiązującym standardom, ale też nie sprzeciwiała się istniejącemu systemowi, wzbudziło czujność służb bezpieczeństwa. Partyjni działacze poddali krytyce dzieła literackie przedstawicieli pokolenia lat sześćdziesiątych. To stało się sygnałem do bezpodstawnych ataków i pomijania ich twórczości w środkach masowego przekazu²⁷. W tym czasie rektor Uniwersytetu Kijowskiego własnoręcznie zniszczył witraż wykonany przez studentów, który przedstawiał Tarasa Szewczenkę. Powodem była rzekomo nieodpowiednia kompozycja dzieła²⁸. W 1965 r. rozpoczęto aresztowania części członków grupy²⁹. Nie upubliczniono jednak powodów, dla których dysydentów zamknięto w więzieniach. Z prośbą o wyjaśnienie losu aresztowanych oraz przedstawienie stawianych im zarzutów do KC KPU pisali m.in. pisarz Iwan Dracz i poetka Lina Kostenko, jednak listy te pozostały bez odpowiedzi³⁰.

Wydarzeniem niezwykle ważnym dla ukraińskiej kultury był protest przedstawicieli inteligencji w 1965 r. podczas premiery filmu Serhija Paradżanowa³¹ zatytułowanego *Cienie zapomnianych przodków*. Pisarz Iwan Dziuba, zamiast słów wstępu dotyczącego wyświetlanego obrazu, opowiedział o tajemniczych aresztowaniach wśród młodej inteligencji. Wywołało to popłoch w szeregach członków partii i zamieszanie w sali. Poeta Wasyl Stus³² wykrzyknął wówczas: „Kto przeciw tyranii, niech wstanie!” i pierwszy podniósł się z fotela³³. Spośród zebranych 800 osób wstała garstka, lecz fakt otwartego protestu zaistniał³⁴.

Te wydarzenia dwa lata później zostały opisane przez Wiaczesława Czornowila w publikacji o tytule *Mądryemu biada*³⁵. Był to zbiór dokumentów, zawierający materiały dotyczące pierwszej fali aresztowań wśród ukraińskiej inteligencji (1965–1966)³⁶, w którym autor zarzucił władzy celowe niszczenie

²⁷ Україна: друга половина століття: нариси історії, red. П. Панченко, Київ 1997, s. 169.

²⁸ E. Sawa-Czajka, *Rewolucja*, s. 12.

²⁹ О. Зарецький, *Шістдесятництво*, <http://maidan.org.ua/2013/03/oleksij-zaretskyj-shi-stdesyatnytstvo> (dostęp: 30.04.2018).

³⁰ Україна: друга половина століття, s. 169.

³¹ Serhij Paradżanow (1924–1990) – reżyser filmowy pochodzenia ormiańskiego, uznawany za jednego z najwybitniejszych twórców kina w XX w.; wszechstronny artysta i dysydent, wiele lat więziony przez władze za głoszone poglądy i niezależność artystyczną.

³² Wasyl Stus (1938–1985) – uznany za najwybitniejszego ukraińskiego poetę drugiej połowy XX w., krytyk i publicysta. Jeden z najbardziej aktywnych przedstawicieli kulturowego ruchu narodowego lat sześćdziesiątych. Zmarł w łagrze.

³³ Ю. Курносів, *Інакомислення*, s. 58.

³⁴ Р. Корогодський, *Брама світла: Шістдесятники*, Львів 2009, s. 288.

³⁵ В. Чорновіл, *Лихо з розуму*, Львів 1991.

³⁶ В. Баран, *Україна*, s. 98.

ukraińskiej kultury. Książka wydostała się poza granice Związku, opublikowano ją w Paryżu³⁷. Wiaczesław Czornowił był potem sądzony, a Iwan Dziuba, Iwan Swiłytecznyj i Lina Kostenko w końcu 1967 r. wystali w tej sprawie do I sekretarza KC KPU Pawło Szelesta list protestacyjny. Jako naoczni świadkowie procesu zwrócili uwagę na naruszenia przepisów prawa w trakcie przeprowadzania rozprawy sądowej³⁸.

W związku ze wspomnianymi aresztowaniami ukazał się też tekst Iwana Dziuby. W końcu 1965 r. nadesłał on do KC KPU list z protestem przeciw aresztowaniom, objaśniając, że to nie rozwiązuje problemów, które wywołują krytykę władzy ze strony inteligencji. Do listu był dodany rękopis, który stał się później znany pod tytułem *Internacjonalizm czy rusyfikacja?*³⁹. Zostając w granicach sowieckiego systemu, nie odstępując od głównych tez oficjalnej ideologii, powołując się na cytaty z Marksa i Lenina, Dziuba domagał się, aby władze zwróciły uwagę na stan ukraińskiego narodu w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS)⁴⁰. Najmocniejszymi punktami utworu były uwagi poświęcone rusyfikacji, przykłady ukrainofobii, historii rosyjskiej ekspansji i mocarstwowego szowinizmu. Dziuba wypunktował prześladowania ukraińskiej inteligencji, aresztowania za nacjonalistyczne poglądy, centralizację władzy w rękach rosyjskich możnowładców⁴¹. *Internacjonalizm* stał się, oprócz wspomnianej już pracy Wiaczesława Czornowiła, najważniejszym utworem drugoobiegowej publicystyki z połowy lat sześćdziesiątych⁴². Także ten utwór udało się opublikować na Zachodzie i stał się on podstawowym źródłem wiedzy o sytuacji politycznej w ukraińskiej republice⁴³.

W kwietniu 1972 r. Iwan Dziuba został aresztowany, a wcześniej zakazano wydawania jego prac i wydalono ze Związku Pisarzy Ukraińskich⁴⁴. Jediną podstawą oskarżenia była napisana przez niego praca *Internacjonalizm czy rusyfikacja?* W marcu 1973 r. odbyła się rozprawa. Sąd Obwodowy w Kijowie skazał go na pięć lat obozu. W październiku 1973 r. zwrócił się jednak do Prezydium Rady Najwyższej USRS z prośbą o ułaskawienie. Samokrytyka złożona przez opozycjonistę została później przedrukowana przez „Literacką Ukrainę”⁴⁵.

³⁷ E. Sawa-Czajka, *Rewolucja*, s. 13.

³⁸ Ю. Курносів, *Інакомислення*, s. 61.

³⁹ І. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація*, Київ 2005.

⁴⁰ Сут. за: Є. Сверстюк, *Блудні сини України*, w: О. Обертас, *Український самвидав: Літературна критика і публіцистика (1960-і – початок 1970-х років)*, Київ 2010, s. 45.

⁴¹ J. Newton, *Soviet Studies*, w: І. Дзюба, *Інтернаціоналізм*, s. 9.

⁴² О. Обертас, *Український*, s. 122.

⁴³ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, s. 364.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ „Literacka Ukraina” („Літературна Україна”) – tygodnik ukraińskich pisarzy, wydawany od 1927 r.

Uwzględniając częściowe przyznanie się do winy, w listopadzie Dziuba został ułaskawiony i zwolniony⁴⁶. Swoje poglądy potwierdził w opublikowanej w 1978 r. książce *Ściany kryształu*⁴⁷. Tak wyjaśnił powody swej decyzji, która przez dużą część środowiska dysydenckiego została zrozumiana jak zdrada:

[...] bardzo boleśnie przeżywałem oskarżenia o to, że swoją działalnością zaszkodziłem Związkowi Radzieckiemu [...]. Nie odbierałem ładu radzieckiego jako czegoś obcego i wrogiego, a jego funkcjonariuszy nie traktowałem jako wrogów. Do pewnego stopnia uznawałem go za „własny”⁴⁸.

Od końca lat sześćdziesiątych XX w. na Ukrainie zaczął się rozwijać niezależny ruch samizdatowy, który otrzymał nazwę wywodzącą się z języka ukraińskiego: *samwydawu*. Początkowo były to utwory poetyckie, a z czasem pisma zaangażowane politycznie i społecznie, rozprawy filozoficzne, teksty dotyczące religii, informacje o represjach, aresztach, procesach sądowych, przekłady zabronionych w ZSRS utworów, zapytania społeczne, protesty przeciw łamaniu prawa wobec więźniów łagrów i szpitali psychiatrycznych⁴⁹. Te publikacje rozchodziły się wśród wąskiego grona inteligencji i studentów, różnymi drogami przedostawały się na Zachód, a następnie były odczytywane na antenie radia Swoboda⁵⁰, dzięki czemu powracały do USRS oraz innych republik Związku. To sprawiało, że miały szansę zaistnieć w świadomości większej liczby obywateli⁵¹. W drugim obiegu publikowali swe prace tacy autorzy jak wspomniany już Wiaczesław Czornowił, Iwan Swiłytecznyj, Leonid Pluszcz, Walentyn Moroz, Iwan Dziuba i Jewhen Swerstiuk⁵². Najaktywniejsza i najradykałniejsza część sześćdziesiątników publikowała w drugoobiegowym, pisanym na maszynie czasopiśmie „Ukraiński Biuletyn”, którego redaktorem był Wiaczesław Czornowił (w latach 1970–1972). Na łamach pisma protestowano przeciw szykanowaniu ludności ukraińskiej oraz walczono o prawa człowieka. Razem z innymi publikacjami wydawanymi poza cenzurą miały one ogromny wpływ na społeczeństwo. Tak wielki, że Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego

⁴⁶ B. Bakula, *Ukraińska inteligencja i granice kompromisu*, „Dekada Literacka” 1998, nr 10, <http://www.dekadaliteracka.pl/index.php?id=1845> (dostęp: 22.06.2016).

⁴⁷ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, s. 364; I. Дзюба, *Грані кристала*, Київ 1978.

⁴⁸ *Ta książka zmieniła całe moje życie – rozmowa z Iwanem Dziubą*, w: B. Berdychowska, O. Hnatiuk, *Bunt pokolenia*, s. 129.

⁴⁹ Ю. Курносів, *Інакомислення*, s. 52.

⁵⁰ Radio Swoboda – rozgłośnia finansowana przez Kongres Stanów Zjednoczonych, utworzona w 1949 r. Transmitowała audycje do krajów będących pod wpływem Moskwy.

⁵¹ Ю. Курносів, *Інакомислення*, s. 52.

⁵² A. Kobus, *Opozycja polityczna na Ukrainie od lat 50. po schyłek Związku Radzieckiego*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, s. 174.

(KC KPZS) w grudniu 1971 r. podjęło decyzję o wszechzwiązkowej kampanii przeciw samwydawowi⁵³.

Na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia na ukraiński ruch dysydencki spadła jednak druga fala represji i aresztowań. Wówczas do więzień trafili najwybitniejsi przedstawiciele ruchu: Iwan Switłycznyj, Wasyl Stus, Jewhen Swerstiuk, Wiaczesław Czornowił, Iwan Dziuba, Serhij Paradzanow. Wszystkim postawiono zarzuty próby zakłócenia ładu społecznego i sowieckiego⁵⁴ oraz kontakty z zagranicznymi środowiskami nacjonalistycznymi. Wszelkie osoby podejrzane o nieprawomyślność zwalniano z pracy lub przenoszono na niższe stanowiska⁵⁵. Doszło też do kilku niewyjaśnionych do dziś zabójstw, jak np. śmierć Ałły Horskiej, plastyczki, która współpracowała przy powstaniu witraża na kijowskim uniwersytecie⁵⁶. Te wydarzenia można uznać symbolicznie za koniec ruchu sześćdziesiątników.

Podobnie jak w innych republikach, ruch dysydencki na Ukrainie objął zaledwie kilkaset osób, głównie w Kijowie i we Lwowie. Dysydenci udowodniali jednak, że zamiast biernie poddawać się zarządzeniom władzy, można postępować inaczej. Sukcesem opozycji stała się natomiast możliwość upowszechniania, z pomocą zachodnich dziennikarzy, faktów kompromitujących dla systemu. Informacje takie wracały następnie do kraju za pośrednictwem zagranicznych stacji radiowych, co zmuszało władze do jakiejś formy reakcji. Ruch dysydencki był też wykorzystywany przez zwalczające się frakcje w aparacie partyjnym – tym samym opozycjoniści pośrednio wpływali na kierunek polityki rządzącej partii⁵⁷.

Ukraińscy sześćdziesiątnicy swoimi utworami i aktywną postawą społeczną doprowadzili do odrodzenia się ukraińskiej świadomości narodowej, walczyli z marginalizacją języka ukraińskiego i kultury, pomagali w demokratyzacji społeczno-politycznego życia w Republice, występowali przeciw rusyfikacji i narodowemu zniewoleniu, zabiegali o rozszerzenie swobody twórczości artystycznej⁵⁸. Nie propagowano wyjścia Ukrainy Sowieckiej z ZSRS, lecz liczone na liberalizację reżimu i rozwiązanie problemów narodowych w Związku⁵⁹. Swoją walkę tak wspominał Iwan Dziuba: „Chciałem bardzo pokazać ich [członków KC KPU] dwulicowość, obłudę, to, że mówią

⁵³ *Рух опору в Україні 1960–1990*, red. О. Зінкевич, Київ 2010, s. 14.

⁵⁴ *Україна: друга половина століття*, s. 169.

⁵⁵ E. Sawa-Czajka, *Револусія*, s. 13.

⁵⁶ Ю. Курносів, *Інакомислення*, s. 51–52; według oficjalnej wersji Horska została zamordowana przez swojego teścia, który następnie popełnił samobójstwo. Istnieje jednak przypuszczenie, że było to morderstwo polityczne.

⁵⁷ A. Chojnowski, J. J. Bruski, *Україна*, s. 180.

⁵⁸ *Рух опору в Україні*, s. 11.

⁵⁹ Tamże, s. 12.

jedno, a robią coś zupełnie innego. Oficjalnie wyznają zasady, którym przeczy ich własne zachowanie”⁶⁰.

Działalność pokolenia sześćdziesiątników, choć z góry skazana na niepowodzenie, zapisała się złotymi zgłoskami w historii ukraińskiej walki o wolność. Mimo tego, że wielu przedstawicieli zostało wysłanych do łagrów, nie rzadko kończąc tam życie, jak – symbol tego pokolenia – Wasyl Stus, nie zostali oni zapomniani. Ich twórczość inspirowała następne pokolenia twórców⁶¹ i inspiruje do dziś. Wartości, które były im bliskie, są ponadczasowe, a na Ukrainie – mimo upływu lat – nadal trzeba o nie walczyć.

Bibliografia

Źródła

- Чорновіл В., *Лихо з розуму*, Львів 1991.
Дзюба І., *Грані кристала*, Київ 1978.
Дзюба І., *Інтернаціоналізм чи русифікація*, Київ 2005.
Сверстюк Є., *З приводу процесу над Погружальським*, „Сучасність” R. 5, 1965, cz. 2, s. 78–84.

Literatura

- Bakuła B., *Ukraińska inteligencja i granice kompromisu*, „Dekada Literacka” 1998, nr 10, <http://www.dekadaliteracka.com.pl/?id=1845&siteback=archiwum> (dostęp: 19.05.2016).
Баран В., *Україна після Сталіна. Нарис історії 1953–1985 рр.*, Львів 1992.
Berdychowska B., Hnatiuk O., *Bunt pokolenia. Rozmowy z intelektualistami ukraińskimi*, Lublin 2000.
Chojnowski A., Bruski J. J., *Ukraina*, Warszawa 2006.
Дисидентський рух в Україні- віртуальний музей, <http://archive.khpg.org/index.php?r=1.3> (dostęp: 30.04.2018).
Гель І., *Виклик системі – український визвольний рух другої половини ХХ століття*, Львів 2013.
Heller M., Niekricz A., *Utopia u władzy: historia Związku Sowieckiego*, t. 2, Warszawa 1987.

⁶⁰ *Ta książka zmieniła całe moje życie*, s. 105.

⁶¹ К. Соколов, *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, Санкт-Петербург 2007, s. 87.

- Касьянов Г., *Незгодні. Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років*, Київ 1995.
- Kobus A., *Opozycja polityczna na Ukrainie od lat 50. po schyłek Związku Radzieckiego*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, s. 172–177.
- Kochetkova I., *The Myth of the Russian Intelligentsia*, New York 2010.
- Корогодський Р., *Брама світла: III істдесятники*, Львів 2009.
- Курносів Ю., *Інакомислення в Україні. 60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст.*, Київ 1994.
- Magosci P. R., *Historia Ukrainy. Ziemia i ludzie*, Kraków 2017.
- Newton J., *Soviet Studies*, w: И. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація*, Київ 2005.
- Обертас О., *Український самвидав: Літературна критика і публіцистика (1960-і – початок 1970-х років)*, Київ 2010.
- Рух опору в Україні 1960–1990*, red. О. Зінкевич, Київ 2010.
- Sawa-Czajka E., *Rewolucja na Granicie – pierwszy krok ku niepodległości Ukrainy*, „Studia Społeczne” 2017, nr 17, s. 11–18.
- Serczyk W., *Historia Ukrainy*, Wrocław 2009.
- Shlapentokh V., *Soviet intellectuals and political power: the post-Stalin era*, New Jersey 1990.
- Słownik dysydentów. Czołowe postaci ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956–1989*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 2007.
- Соколов К., *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, Санкт-Петербург 2007.
- Сверстюк Євген Олександрович, w: *Дисидентський рух в Україні – віртуальний музей*, <http://archive.khpg.org/index.php?id=1113995148> (dostęp: 30.04.2018).
- Ta książka zmieniła całe moje życie – rozmowa z Iwanem Dziubą*, w: B. Berdychowska, O. Hnatiuk, *Bunt pokolenia. Rozmowy z intelektualistami ukraińskimi*, Lublin 2000.
- Україна: друга половина століття: нариси історії*, red. П. Панченко, Київ 1997.
- Wstyd było milczeć – świadectwa radzieckich dysydentów*, red. M. Radziwon, Kraków–Warszawa 2013.
- Зарецький О., *Шістдесятицтво*, <http://maidan.org.ua/2013/03/oleksij-zaretskyj-shistdesyatnytstvo> (dostęp: 30.04.2018).